

УДК 378

ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ НА КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІЙ ОСНОВІ**Каліш В. А.**

У статті обґрунтовано доцільність застосування когнітивно-комунікативного підходу до опанування студентами наукової інформації про лексико-семантичну систему мови та окреслено деякі методичні рекомендації.

Ключові слова: когнітивно-комунікативний підхід, мовна картина світу, лексико-семантична система мови, лексико-семантична компетенція.

В статье обоснована целесообразность применения когнитивно-коммуникативного подхода к овладению студентами научной информацией о лексико-семантической системе языка и предложены некоторые методические рекомендации.

Ключевые слова: когнитивно-коммуникативный подход, языковая картина мира, лексико-семантическая система языка, лексико-семантическая компетенция.

The article substantiates the expediency of the cognitive-communicative approach to mastering scientific information about the lexical-semantic system of language and outlines some methodological recommendations.

Key words: cognitive-communicative approach, linguistic picture of the world, lexical-semantic system of language, lexical-semantic competence.

Постановка проблеми. Провідними напрямками сучасних гуманітарних досліджень є вивчення мови як експоненти когнітивних структур і процесів свідомості [4, с. 382], як засобу відтворення певним етносом довкілля, з одного боку, та як засобу спілкування, обміну інформацією в реальних процесах комунікації, з іншого боку.

Важливість й актуальність нової мовознавчої наукової парадигми зумовлює оновлення змісту лінгвістичних курсів і водночас окреслює нові пріоритети лінгвометодики загальноосвітньої та вищої школи.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні засади лінгвометодичних технологій із застосуванням когнітивно-комунікативного підходу становлять наукові здобутки когнітивної та комунікативної лінгвістики (Н. Арутюнова, Ф. Бачевич, М. Болдирев, Г. Почепцов, А. Приходько, Ю. Степанов, І. Стернін, Л. Резников та інші). Важливими для вибудови сучасної лінгвометодології є праці учених, зокрема українських (С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Л. Ставицької, В. Жайворонка, О. Тараненка, Л. Лисиченко, О. Селіванової, Л. Шевченко та ін.), присвячені проблемам мовної картини світу у різних її аспектах.

Означений підхід на сьогодні активно реалізується в різних моделях навчання іноземної мови (Л. Ананьєва, Г. Барабанова, І. Бім, Л. Босова, Г. Губіна, О. Колеснікова, В. Яковлева та ін.). Аналіз праць відомих українських лінгводидактів (Н. Бабич, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Жайворонка, В. Кононенко, Л. Мацько, М. Пентилюк та ін.) дозволяє констатувати, що проблеми опанування мови та її одиниць на когнітивно-комунікативній основі порушуються в зв'язку із домінуванням у сучасній лінгвометодології компетентнісного підходу, зорієнтованого на формування мовної особистості.

У своїй статті ми обмежимося структуруванням змісту компетенції студентів, пов'язаної з лексико-семантичною системою мови як основного вербального репрезентанта позамовної дійсності та важливого компонента семантичного рівня мовленнєвої діяльності.

Мета нашої статті – обґрунтувати доцільність застосування когнітивно-комунікативного підходу до опанування студентами лексико-семантичної системи мови та визначити окремі методичні шляхи її формування у майбутніх учителів-словесників.

Як відомо, когнітивна лінгвістика вивчає мову як засіб одержання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, спрямована на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду [4]. Тому в полі зору дослідників перебувають процеси співвідношення когнітивних механізмів свідомості з природною мовою і її мовленнєвою реалізацією [4]. Комунікативну лінгвістику спрямовано на дослідження закономірностей, складників, чинників комунікативної діяльності, яка здійснюється на базі природної мови [3, с. 234] і, отже, вивчає мовне спілкування, що охоплює такі компоненти, як мовець, адресант, повідомлення, контекст, специфіка контакту та код (засоби) повідомлення [1, с. 162]. Відповідно інтеграція когнітивного й комунікативного підходів у мовній освіті дозволяє розглядати мову та її одиниці в площині мисленнєво-мовленнєвої діяльності.

Лексико-семантична система мови розглядається як один із ярусів мовної структури, що складається зі слів та їх значень [5, с. 282]. Тому застосування когнітивно-комунікативного підходу до опанування студентами цього рівня мови уможливується завдяки чинникам, які вказують на системність лексичних засобів, зокрема: 1) вивідність одних лексичних одиниць з інших; 2) можливість описати семантику всіх лексичних одиниць за допомогою обмеженого числа елементів (компонентний, семний аналіз); 3) системність і впорядкованість об'єктивного світу, що репрезентується передусім лексикою [5; 1].

Відповідно до зазначеного і виходячи з сучасних потреб мовної освіти, домінанта лексико-семантичної компетенції – знання студентів – структурується такими змістовими складовими, як: 1) усвідомлення мовної картини світу, яка складається з мовних одиниць, що виражають концепти, поняття, і мовних способів і засобів вираження зв'язків, які існують у концептуальній картині світу, пов'язаній з усім континуумом знань людини про світ [2, с. 12], та особливостей експлікації цих знань у мові з урахуванням досвіду кожного народу, своєрідності бачення й сприйняття світу тощо; 2) розгляд сутності опорних лексичних одиниць і категорій: слова, лексеми, лексичного значення слова у співвідношенні з поняттям і концептом, структури лексеми та її мовленнєвих реалізацій (семем) і причин розвитку семантичної структури лексеми (пряме й переносне значення, особливо метафори); 3) засвоєння структури лексичного значення як сукупності диференційних та інтегральних, домінантних і недомінантних, обов'язкових і ймовірнісних, граматичних, словотвірних і лексичних (когнітивних і прагматичних) сем у взаємозв'язку зі структурою концепту як ментальної одиниці, що містить низку елементів смислу (фреймів); 4) розуміння особливостей вияву парадигматичних і синтагматичних зв'язків у лексиці, ключових понять лексичної парадигматики, зокрема лексико-семантичного поля і лексико-семантичної групи, а також лексико-семантичних категорій (синонімів, антонімів, гіперо-гіпонімів, партитивів, голонімів, еквонімів тощо) як основних репрезентантів концепту та його складників.

Отже, майбутні філологи мають усвідомити, що у світлі когнітивно-комунікативного підходу до вивчення лексико-семантичної системи мови слово розглядається однією з базових одиниць мовної картини світу (МКС). На думку Л. А. Лисиченко, МКС структурується такими основними рівнями, як психоментальний (превербальний), концептуальний (логіко-лінгвальний, або поняттєвий) і власне лінгвальний, яким відповідають три взаємопов'язані, але відмінні одиниці, зокрема: 1) концепт як ментальне домовне утворення, вербалізоване мовними категоріями, що структурує знання та уявлення людини про певний фрагмент дійсності; 2) поняття як логічне явище і 3) слово як мовна одиниця [2]. Взаємозв'язок слова, поняття й концепту відображає відношення мови з позамовною дійсністю, мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою, світоглядом як окремого індивідуума, так і мовного колективу, до якого він належить.

Усвідомлення співвідношення зазначених понять стане підґрунтям для розуміння студентами мови в цілому й лексико-семантичної системи зокрема як репрезентативної форми людської свідомості, пізнання, інтелектуального конструювання світу, розуміння специфіки процесів вербалізації концептуальної картини світу в мові певного етносу.

Засобом реалізації запропонованого підходу до формування лексико-семантичної компетенції є система вправ, яку зорієнтовано на вироблення відповідних умінь і навичок як складових відповідної компетенції. Передусім зазначимо, що в нашій практиці відповідно до сутності когнітивно-комунікативного підходу використовується система аналітичних, репродуктивних, проблемно-ситуативних, конструктивних, продуктивно-творчих, стилістичних, асоціативно-творчих та інших вправ, пропонована студентам для виконання на практичних заняттях і в процесі самостійної роботи. Такі вправи передбачають завдання на з'ясування семної структури слова, визначення типів сем; групування слів за спільними когнітивними чи прагматичними семами; вияв характеру парадигматичних відношень між лексемами, що належать до відповідного лексико-семантичного поля, виокремлення лексико-семантичних груп і категорій, об'єднаних спільною гіперсемою, розрізнення ядерних і периферійних лексем у лексико-семантичних полях, що вербалізують різні концепти; добір і використання семасіологічних категорій відповідно до комунікативних завдань, типу і стилю висловлювання; виокремлення в тексті й групування лексем відповідно до репрезентації когнітивних структур, з'ясування їх функцій у тексті як засобів передачі інформації, її сприйняття, оцінки мовцем; самостійний добір лексем до запропонованої теми й використання їх для продукування власних зв'язних висловлювань тощо. Основними дидактичними засобами реалізації пропонувананих завдань є лінгвістичні словники та тексти різних стилів і жанрів.

Особливої значущості й ефективності у формуванні лексико-семантичної компетенції майбутніх словесників набувають індивідуально-дослідні завдання, які передбачають навчально-пошукову, науково-дослідну та творчу діяльність студентів, зокрема дослідження засобів вербалізації різних концептів (час, простір, життя, смерть, страх, спокута, радість, щастя, кохання, людина, жінка та ін.) у мовній картині світу в цілому (на матеріалі словників) та індивідуальній мовній картині (на основі дослідження мовотворчості українських письменників, фольклорних, конфесійних, публіцистичних, епістолярних текстів тощо).

Висновки. Отже, застосування когнітивно-комунікативного підходу до вивчення лексико-семантичної системи забезпечує формування у майбутніх учителів-словесників сучасних, професійно значущих знань, умінь і навичок, розширює їх знання про мовно-виражальні можливості рідної мови у відтворенні позамовної дійсності, стимулює й активізує їх мисленнєву й мовленнєву діяльність.

Література

1. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2003. – 463 с.
2. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу / Л. А. Лисиченко. – Харків : Видавнича група "Основа", 2009. – 191 с.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2008. – 712 с.
5. Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. – К. : "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.